

Malatya Kırklar Mezarlığı Mezar – Mezar Taşlarında Bezeme*

Halit Çal**

Öz

Malatya Kırklar Mezarlığı 2011-2012 yılları kazılarında 312 envanterlik mezar - mezar parçası belirlenmiştir. Mezar ve mezar taşı tipi hakkında fikir vermeyen, ancak bezemeli 14 parça da eklendiğinde toplam 326 örnekteki bezemeler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bezemeler bitkisel, geometrik, nesneli ve figürlü diye dört tiptir. Bitkisel bezeme 30 örnekte yer alır. İki ana, üç alt tipi vardır. Yatay ve düşey ekseninde aynı birimin tekrarlandığı rumi, palmet, lotuslardan oluşurlar. Tarihi bilinen ikisi 14. yüzyıldandır. Kalanları 14-15. yüzyıllarda yapılmış olmalıdır. Benzer motifler Türkiye’de 13-15. yüzyıl mimarisinde ve mezarlarında görülür. Geometrik bezeme 17 ana, 5 alt tiptir. 111 örnekten tarihli 18 tanesi 14. yüzyıldandır. Nesneli bezeme olarak 25 tanesinde kandil ve şamdan işlenmiştir. Tarihi bilinenlerden dördü 14. yüzyıldandır, biri 1436 tarihlidir. Kalanlarını 14-15. yüzyıllara tarihliyoruz. Kazıda figürlü örnek bulunamamıştır. Yayınlara geçmiş bugün kayıp üç örnekten birinde burçları gösterdiği düşünülen balık, oğlak ve boğa, diğerinde insan yüzlü güneş işlenmiştir. Üçüncüsü bir insan heykelidir.

Anahtar Kelimeler

Malatya, mezar – mezar taşı, bitkisel, geometrik, nesneli, insan–hayvan figürü.

* Geliş Tarihi: 23 Şubat 2017 – Kabul Tarihi: 05 Temmuz 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Çal, Halit (2020). “Malatya Kırklar Mezarlığı Mezar – Mezar Taşlarında Bezeme”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 94: 159-187.

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü – Ankara/ Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-9541-4350

halit.cal@hbv.edu.tr

Giriş

Malatya Battalgazi ilçesi (Eski Malatya) Kırklar mezarlığında 2011-2012 yıllarında, zamanın Malatya Valisi Sayın Ulvi Saral'ın önyak olmasıyla Malatya Müzesi başkanlığında ve bilimsel danışmanlığında iki yıl, mevcut mezarlık alanının yaklaşık onda biri kadar bir alanda kazı yapılmıştır (Çizim 1). Sonraki yıllarda bu kazı sürdürülememiştir. Bu kazılarda çoğu dağılmış durumda 312 mezar ve mezar parçası belirlenmiştir. 312 sayısı, bütünlüğünü korumuş mezarların yanında, dağınık durumdaki mezar veya mezar taşlarının gövde tipi hakkında fikir verebilecek her parçanın ayrı bir mezar sayılmasıyla elde edilmiştir. Kuşkusuz bazı parçalar aslında aynı mezara ait olabilir. Fakat mevcut durumda bunu doğrulayacak veriler olmadığından hepsini ayrı bir mezar saydık. Bunlardan 17 tanesi 14. yüzyıl, 1 tanesi 15. yüzyıl, 1 tanesi 18. yüzyıldandır. Mezar - mezar taşı tipleri bu 312 örneğe göre oluşturulmuştur. Ancak, gövde tipi hakkında fikir vermediği için etüdürlük eser olarak ayırdığımız çok sayıda parçanın içinden bezemesinin niteliği az çok belli olan 14 tanesi de bu makalede değerlendirilmiştir. Kazının yıllık çalışmaları ile ilgili iki yayın (Kekeç 2013) ve (Çal 2014) ve Kırklar Mezarlığı mezar – mezar taşı tipleri hakkındaki makalemiz dışında (Çal 2017) bu makaleyi dergiye gönderdiğimiz tarih ile basılması arasında geçen sürede konu ile ilgili yüksek lisans tezi yapılmıştır (Yavuz 2019). Bu makaleyi ilgilendiren yönü ile tezde bezemeler tek motif temelinde ele alınmış, genel düzenleme mantığına ve Türk sanatı içindeki yerine değinilmemiştir. Mezar taşları içinde 655 yılı gibi çok erken tarihte yapılanlarının olduğu görüşünün (Kekeç-Şahin 2013) yanlış olduğunu belirtmiştik (Çal 2017: 65). İki yıl sonra bitirilen tezde de bu bilginin yanlış olduğu tekrarlanmıştır. Bu konuda tez yazarı ile aynı görüşte olduğumuzun belirtilmesi (Yavuz 2019: 24) kötü niyetli olduğunu düşünmediğimiz, ancak etik ihlal sonucu doğurabilecek ciddi bir yöntem yanlısıdır. Bir karışıklık olmaması için, fotoğraf altlarında yine mezar taşlarının tiplerini belirlediğimiz makaledeki envanter numaralarını kullandık. Büyük kısmı dağınık mezar parçaları olduğu için kesin bir sonuç vermemekle birlikte mevcut 312 örnekten 159 tanesinde yazı dışında bir bezeme olduğunu belirtmek, bezeme oranı konusunda bir fikir verecektir. Aşınmış olanları da dikkate alırsak yarıdan fazlasının bezemeli olduğunu söyleyebiliriz. Metinde çok fotoğraf vermek gerekmiştir. Bu da fotoğrafların küçük basılması sonucunu doğurduğu için kolay algılanabilmesi amacıyla bazı fotoğraflarda zemin kırılmıştır.

Mezar – Mezar Taşı Bezemelerinde Bezeme

Mezar taşlarındaki bezemeyi bitkisel, geometrik, nesnel ve figürlü diye dört başlık altında ele aldık:

Bitkisel Bezeme

Yüzeydeki ana düzenlemenin bitkisel olduğu örnekler

Yüzeyin tek motifle doldurulduğu örnekler (Resim 1-5): Genellikle sandık tipi mezarların kısa kenarlarının dar olan kuzey ve batı yüzleri ile kısa kenarın üstündeki tepelikte işlenmişlerdir. 7 örneği belirlenmiştir (Nu:15, 108, 232, 234, 243, 265, 266). 15 numaralıdaki birimin yan yana tekrarlandığı iki örnek (nu:147, 196) ayrı bir tip altında ele alınacaktır.

Resim 1. 15 nu

Resim 2. 232 nu

Resim 3. 243 nu

Resim 4. 265 nu

Resim 5. 234 nu

Küçük yüzeylerde yapıldıklarından işçilikleri kötüdür, basitleştirilerek işlenmişlerdir. 243 numaralı örneğimizdeki benzeri Tokat'ta 1422 tarihli mezar taşında yer alır (Karamağaralı 1971: 81).

Yüzeyin aynı birimin tekrarıyla doldurulduğu örnekler

Tek birimin düşey ekseninde yinelendiği düzenleme (Resim 6-18): Kendi içinde iki alt tipinden söz edilebilir.

Birincisi rumi - palmetlilerdir. Bu gruba giren 12 örneğin (kat. 3, 56, 89, 109, 156, 164, 184, 200, 212, 298, 301, 313) ana yapıları aynıdır, yalnız ayrıntılarda değişiklikler vardır. Her birimde, bir kökten çıkan iki rumi yaprağı uçta birleşerek palmet, beş çenekli çiçek ve çok dilimli çiçek oluşturur. Ortadaki bu çiçekten çıkan iki kol tekrar iki yandaki birer rumi yaprağını oluşturmak üzere düzen devam eder. Yanlardaki bu rumi kollarından, devamı olmayan yapraklar çıkabilir. 3, 109 numaralılar yan rumi kolları ve ortadaki beş çenekli çiçek bakımından benzerdir. Ancak 109 numaralıda rumilerin ucundan palmete benzer birer çiçek daha çıkar. 313 numaralı ise rumi kollarının arasında bir değil iki palmetli oluşuyla ayrılır. 212 numaralı daha basit işçiliklidir. Palmet ve rumiler ayrıntılı değildir. 184 numaralıda ise ortadaki palmet klasik tiptedir, yalnız yanlardaki yapraklar alışıldık rumilerden farklıdır ve sapların yivli işlenişi ile diğerlerinden daha geç, 15.yüzyıldan gibi görünüyor. 298 numara rumi kolları arası, palmet – karanfil veya gülün üstten görünüşü biçiminde çok dilimli çiçek sıralaması ile düzenlenmiştir. 200 numaralısı da farklı olanlardandır. Küçük ve basit palmeti, iki rumi değil de hatayı üslubuna benzer bir yaprak çevirir. Bunlardan 184 numaralısı 1300?, 164 numaralısı 1382 olmak üzere ikisinin tarihi bellidir.

Resim 6. 212 nu

Resim 7. 164 nu (1382)

Resim 8. 109 nu

Resim 9. 313 nu

Resim 10. 3 nu

Resim 11. 89 nu

Resim 12. 200 nu

Resim 13. 156 nu

Resim 14. 56 nu

Resim 15. 301 nu

Resim 16. 184 nu

Resim 17. 298 nu

Resim 18. 306 nu (1300?)

Bu gruptan 164 ve 212 numaralılara daha çok benzeyenleri, Niğde Sungur Bey Camisi mihrabı (1335), Erzurum Çifte Minareli Medrese taç kapısı (1291), Erzurum Yakutiye Medresesi Taç kapısı (1310), Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (1396), Niğde Gündoğdu Türbesi Taç kapısı (1344), Niğde Sungur Bey Camisi doğu kapısı (1335), Ahlat mezar taşında (1300) (Schneider 1989:162-163, nu.912-917), Konya'da Karamanoğulları döneminden 1411 tarihli sandukanın kısa kenarında (Başkan 1996:kat nu: 10) yer alır. 109, 301, 313 numaralı örneklerimiz kök kısmı itibarıyla Beyşehir'de 1375 tarihli sandukanın kısa kenarındaki (Kunt vd. 2014: 379) düzenleme gibidir. Karamanoğullarından 1442 tarihisinde ise sandukanın yan yüzünde (Başkan 1996: kat. Nu:17), Amasya'da 1440, 1442 tarihli mezar taşlarının alınlığında (Aydoğdu 2018: kat.11-12) bu düzenlemenin tek birimi görülür.

184 numaralı ise, Sivas Gök Medrese Mescidi (1270), Ahlat mezar taşı (1270), Tercan Mama Hatun Türbesi (13. Yüzyıl.), Ahlat Bayındır Kümbeti (1481), Konya İnce Minareli Medrese'deki (1264) örneklere benzer (Schneider 1989:104-105 /nu:370-374).

156 ve 205 numaralılar, yapraklarının dilimli oluşlarıyla Konya İnce Minareli Medrese'deki (1264) bezemenin devamı sayılabilir (Schneider 1989:104-105 /nu: 374).

200 numaralı yine dilimli yapraklarıyla Selçuklulardan Amasya Toruntay Türbesi örneğini (1278) andırır (Schneider 1989:98-99 /nu:189).

Bu karşılaştırma örnekleri, Anadolu'da 13-15. yüzyıllardaki daha iyi işçilikli mimari bezemenin, Malatya mezar taşlarında daha basit olarak sürdürüldüğünü gösteriyor.

İkinci tipin tek örneğinde (kat.306) rumi, daire biçimli kıvrım dal içindedir. Taş kırık olduğu için düzenlemenin ana yapısını bilmiyoruz. Yuvarlağa yakın biçimde kıvrılan asmaya benzer bir dalın içini bir rumi doldurur. Malatya'daki tarihi bilinen 14. yüzyıldan iki örneğimize bakarak bunu 15. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Tek birimin yatay eksende yinelenildiği düzenleme: Üç alt tipinden söz edilebilir. Birincisinde (Resim 19-20) yatık “s” biçiminde devam eden yatay bir dalın kıvrımlarına, rumiye benzer bir yaprak yerleştirilmiştir (kat. 52, 178, 291). Selçuklu - Beylikler dönemindeki benzeri 57 örneğin (tarihi kesin olanlar: 12. yüzyıldan 1, 13. yüzyıldan 28, 14. yüzyıldan 9, 15. yüzyıldan 3)¹ kötü bir uygulaması olduğu söylenebilir. 715, 731, 733 numaralılar (Schneider 1989:152-153 /nu:711-768), Malatya'dakilere daha çok benzer. Mezar taşlarında ise Erciş'te 12. yüzyıla verilen bir mezarın üst sanduka yan yüzünde yatay bir kuşak olarak ve Selçuklu mimaridekiler gibi iyi bir işçilikle görülür (Uluçam 2000: 22, B79/Fot. 135). Gevaş'taki sandukanın yan yüzünde bulunan iyi işçilikli kıvrık dal – rumi sıralaması 14. yüzyıla tarihlenmiştir (Başak 2008:53, kat.27 / Fot. 180). Osmanlılarda ise bu defa yazı çerçevesi olarak 1488 tarihli mezar taşında (Güven 1995: res.150) aynı düzene yer verilmiştir.

İkincisinde (Resim 22-25) aynı düzenlemede palmete benzer yaprağın yerini hatayı üslubunda bir çiçek alır (194 nu.). Üçüncüsünde ise biri palmete (21. fot, 19 nu.) ikisi lotusa benzer tek bir çiçek (147, 196 nu.) yan yana tekrar edilir. Örneklerin tamamında işçilik zayıftır. 147 ve 196 numaralıların benzeri Karamanoğullarından 1411 tarihli sandukanın uzun kenarında (Başkan 1996:kat nu: 10) görülür. Bu biçim, Erciş'te 12. yüzyıla verilen bir mezarın alt gövde yan yüzündeki yatay kuşakta yer alan palmet – lotus

sıralamasının (Uluçam 2000: 22, B-79/Fot. 135-138) kötü bir uygulaması gibidir.

Resim 19. 196 nu

Resim 20. 147 nu

Resim 21. 19 nu

Resim 22. 194 nu

Resim 23. 52 nu

Resim 24. 178 nu

Resim 25. 291 nu

Yazı, kandil gibi ana düzenlemeyi tamamlayan bitkisel bezemeliler (Resim 26-35): Baş veya ayak taşlarında ana düzenleme olan yazıların ve kandillerin çevresi değişik biçimlerde kıvrık dallarla bezenmiştir. Bunların da ana yapısı, “s” biçimli dalın kıvrımları içine yerleştirilen rumilerden oluşur. 10 örnekte belirlenmiştir.

Resim 26. 216 nu

Resim 27. 228 nu

Resim 28. 217 nu

Resim 29. 231 nu

(1391)

Resim 30. 293 nu

Resim 31. 304 nu

Resim 32.
182 nu (1368)

Resim 33. 201 nu

Resim 34. 192 nu

Resim 35. 188 nu

182 numaralı, Ahlat'tan 1293 ve 1320 tarihli iki mezar taşındaki düzenlemelerin devamıdır (Schneider 1989:104-105 /nu:368-369). 188 numaralı örneğimiz, Erciş'te 12. yüzyıla verilen, geniş bir oturtmalığın üstünde yükselen iki eğimli sandukayı andırır (Uluçam 2000: 24, E-29/ Fot. 143-146).

Geometrik Bezeme

Ahlat, Erciş, Gevaş örnekleri kadar çeşitli ve kaliteli olmamakla birlikte Malatya mezar taşlarında da geometri bezeme tipleri zengin sayılır.

Düşey eksende dizili kesişen yarım daireler (Resim 36): Tek örneği tarihsizdir.

Resim 36. 1 nu

Resim 37. Etüdlük

Resim 38. 155 nu

Resim 39. 302 nu

İç içe baklava dilimleri (Resim 37): Tek örneğinde iç içe baklava dilimleri düşey ekseninde uç uca eklenmiştir. Benzer motif Akşehir’de bir mezar taşında (15. yüzyıl?) (Meriç, 1936, s. nu.79) görülür.

Çapraz çizgiler

Üst üste çapraz çizgiler (Resim 38-39): 118, 155 (1378), 156, 300, halat motifi ile beraber düşünülebilir.

Üst üste tekrarlanmış “v” şeklinde çizgiler (Resim 40-41): Üç örneğimizde kenar suyu olarak kullanılmıştır (kat.156, 271 (1391 tarihli), 296 (1368 tarihli)).

İç içe zik-zaklar Niğde’deki 14. yüzyıl sonu - 15. yüzyıl başına verilebilecek altı sandukada kenar suyu olarak (Bağcı 2005: kat.21, 24, 26, 29, 31, 34) görülür, işçilikleri daha basittir. Gevaş’ta 14. yüzyıla tarihlenen sivri kemerli sandukanın kemerli yüzeyinde (Başak 2008: kat.4), Edirne’de 1430, 1438, 1441, 1441 ve 1452 tarihli ayak taşlarında, İstanbul’da 1508 tarihli baş taşında (Güven 1995: Fot.186, 189, 192, 194, 203, 308), Tokat’ta 1341, 1408, 1410 tarihli mezar taşlarında (Karamağaralı 1971: Fot.17, 23, 28) benzerleri vardır.

Üst üste tekrarlanmış “w” şeklinde çizgiler (Resim 42): 106, 111 (1375 tarihli), 223, 271 (1391 tarihli) örneklerimizde yer verilmiştir. Ankara’da 1356, 1368 (Küçükahmet 2009: kat. 16, 18) Beyşehir’de 1375 (Kunt vd 2014:378) tarihli sandukalarda kuşak olarak, Erciş’te 14. yüzyıla tarihlenecek yuvarlak? kemerli sandukanın kemerli yüzünde (Uluçam 2000: 26,AD-19), Bursa Muradiye Türbeleri haziresinde Bahaeddin Ali’nin ayak taşında (1424) (Güven 1995: Fot.75) işlenmiştir.

Resim 40. 156 nu

Resim 41. 271 nu

Resim 42. 106 nu

Bu tipe giren 1368, 1375, 1378, 1391 tarihli dört örneğimiz, her üç alt tipi için verdiğimiz karşılaştırma örneklerinin tarihleriyle uyumludur ve bu düzenlemenin Anadolu'da 14-15. yüzyıllardaki bezemenin bir tekrarı olduğunu gösteriyor.

Üst üste kareler

Kareler bir ve iki eksenenden bölünüp, mukarnaslardaki gibi çok yüzlü üçgenler şeklinde oyulmuşlardır.

Çapraz tek eksenende bölünmüşler (Resim 43): Bu tipe iki örnek girer (kat. 126, 177). Benzeri İstanbul Eyüp'te 1492 tarihli zeyni tipte mezar taşında kenar suyundadır (Güven 1995: Fot. 283).

Çapraz iki eksenende bölünmüşler (Resim 44-45): İki örneğimiz de tarihlidir: kat. 243 (1388), kat. 271 (1391). İstanbul Kısıklı'da 15. yüzyıla verilen bir mezar taşında tekrarlanmıştır (Güven 1995: Fot.317). İki alt tipine de benzer daire içinde düzenleme, Sivas Müzesi'nde bir mezar taşındadır (14. yüzyıl?) (Karamağaralı 1992: 11, Fot.34) Zile Şeyh Nusret Türbesi (1353 tarihli vakfiyesi var) revak direğinin ağaçtan yastığına oyulmuş benzer motifler, bu tipin 14. yüzyıla kadar indiğini gösteriyor (Çal 1987:431). Özellikle ağaçtan yapı elemanlarında ve Erzincan'daki 1905 tarihli örneği itibarıyla (Çal 2007a:132) taştan mezarlarda Cumhuriyet dönemine kadar yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Resim 43. 199 nu

Resim 44. 243 nu

Resim 45. 271 nu

Üst üste yuvarlaklı s kıvrımları (Resim 46-47): İki örneği vardır (kat. 184 (1300?), 307). Birbirini takip eden "s" kıvrımlarının birleşme yerlerinde birer yuvarlak oluşturmasıyla zincire benzeyen bir biçim elde edilmiştir. Kırşehir'deki örneğini de (Karamağaralı 1992: Fot. 20) 14. yüzyıla verebiliriz.

Resim 46. 307 nu

Resim 47. 184 nu

Resim 48. 296 nu

Zencirek (Resim 48): İki tarihli üç örneğinde de (kat.225 (1300?), 250, 296 (1368), kenar suyunda görülür. Beyşehir'de 1364, 1375 tarihli sandukalarda kuşak (Kunt vd 2014: 378-380), Niğde şehrindeki 1372 tarihli sandukada kenar suyu (Bağcı 2005: 28, örn.3), Konya'da 1474 tarihli sandukanın oturtmalığında (Başkan 1996: kat.22), Bursa'daki 1421 tarihli lahitte, Hıdır Şah (15. yüzyıl) ve Ahmet Çelebi'nin (15. yüzyıl) baş taşlarında, Edirne'de Sitti Hatun'un 1467 tarihli baş taşında, İstanbul'da Saraç İshak'ın 1487 tarihli baş taşında, Kısıklı'da 15. yüzyıldan bir baş taşındaki (Güven 1995: Fot. 71, 175, 181, 213, 271, 315), Tokat'ta 1341, 1408, 1410 tarihli mezar taşlarında (Karamağaralı 1971: Fot. 17, 23, 28) benzer örnekleri, 14-15. yüzyıllarda bu motifin yaygın olduğunu gösteriyor.

Yanları uzun uç uca altıgen tekrarları (Resim 49): Kenar suyu olarak tek örnektedir (kat. 306). Bu tür bezeme 19. yüzyılda ev tavanlarında yaygınlaşır.

Resim 49. 306 nu

Resim 50. 302 nu

Resim 51. 189 nu

Sekiz dilime bölünmüş yuvarlak (Resim 50): Üç örneği de papatyaya benzer (kat. 158, 279, 302). Sekiz dilimli papatya Akşehir'de 1348 tarihli mezar taşında (Meriç 1936: 179, nu.81), Niğde'de 1407 tarihli sandukada (Bağcı 2005: kat.7), 12 dilimli Kırşehir'de tarihsiz bir örnekte (Göktürk 2008:188, sanduka 5), Ercişte 14. yüzyıldan? (Uluçam 2000: Fot.162),

Gevaş'ta biri 1354 tarihli, diğeri 14. yüzyıldan iki mezardaki (Başak 2008:kat. 2,62) 14-15. yüzyıllardaki benzerleri, örneklerimizi 14. yüzyıla tarihlenmeyi desteklemektedir. Kastamonu Çil hacılar Evi'ndeki (1819) (Çal 2008: 164) düzenlemeye göre 19. yüzyılda da uygulanmıştır.

İç içe çatal (Resim 51): Tek örneği 1308 tarihli dir (kat. 189). Gevaş'ta 1375 tarihli sandukanın kemer yüzeyinde (Başak 2008: kat. 60), Beyşehir'de 1375 tarihli sandukada kuşak olarak (Kunt vd. 2014: 378) yer alması, 14. yüzyılda değişik bölgelerdeki varlığını gösteriyor.

Urgan (Resim 52): 33 örneğinden ikisinin tarihi bellidir (kat. Nu: 6, 24, 36, 51, 52, 61, 62, 67, 80, 85, 88, 90, 97, 99 (1343), 102 (1346), 104, 118, 131, 135, 136, 148, 150, 152, 153, 202, 203, 204, 219, 233, 249, 257, 279, 291). Genellikle açık sandık biçimli mezarların yan taşlarında kenar suyudur. Hem üst hem yan kenarı sınırlayacak biçimde yerleştirilmişlerdir.

Kayseri'de Nasrettin Hoca'nın 1214 tarihli mezar taşı üst kenar suyu (Çayırdağ 1984: 505, Fot.8), Seyitgazi'deki 1310 tarihli mezarın üst kenar suyu (Karamağaralı 1992: 18, Fot. 77), Kırşehir'deki 14. yüzyıla verilen dikdörtgen prizmal sandukanın kenar suları (Göktürk 2008: 195, sanduka 22), Bursa'da Muradiye Türbeleri İzzeddin lahdi ayak taşında (1441), Emirsultan Mezarlığı Muslihiddin Mustafa'nın baş-ayak taşında (1488), TİEM Seyit Mecdeddin'in ayak taşında (1489), Seyit Usul Tekkesi'nde bir mezar taşında (1498), Edirne'de Sittişah Hatun'un (1384) ve Şah Melek Hatun'un (1441) ayak taşlarında, Sitti Hatun'un baş taşında (1467), Edirne Karaman Bey'in baş-ayak taşında (1471); İstanbul'da Ali Kuşçu'nun (1474), Karamani Mehmet Paşa'nın, Saraç İshak'ın (1487), Mehmet Paşa'nın (1495), Bali Ağa oğlu Kurt'un baş taşlarında (1508) genellikle kenar suyu olarak görülür (Güven 1995: Fot. 115, 147, 153, 155, 184, 191, 213, 224, 259, 260, 271, 288, 307). Sinop'ta Sultan Hatun Türbesi 1440 tarihli 1. Sandukanın ayak taşı ve İsfendiyaroğulları Türbesi 2. İbrahim Bey'in annesinin 1445 tarihli sandukasının baş taşı ile sivri kemer sırtları, halata benzer yan yana paralel çizgiler şeklindedir (Özkarıcı 2001: 453, 461). Bu urgan bükümlü kenar sularının, mimaride 13. yüzyılın son çeyreğinde, Ahlat mezar taşlarında ise 13. yüzyılın sonundan itibaren görüldüğü belirtilmiştir (Karamağaralı 1992: 29).

13-15. yüzyıllarda yaygın olduğu anlaşılan bu motifin, Cizre'deki 1895

tarihli mezara (İnci 2008: kat.11) bakarak, az da olsa bazı bölgelerde sürdürüldüğünü söyleyebiliriz.

Resim 52. 153 nu

Resim 53. 225 nu

Resim 54. 114 nu

Sekiz uçlu yıldız (Resim 53): İki örneğinden biri 1300? yılındandır (kat. 225) diğerini de (kat. 242) 14. yüzyıla verebiliriz. Bu tür çok uçlu yıldız düzenlemesi, Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde, çok kollu yıldızlara göre oldukça azdır. Sekiz köşeli yıldız Türk sanatında geç dönemde yaygınlaşır. Ancak burada olduğu gibi bir daire içinde ama bitkisel bezemeye birlikte verilen Kastamonu örnekleri 14-15. yüzyıldandır (Çal 2007b: 215-224). Cizre'de 1893 ve 1895 tarihli mezar taşlarındadır (İnci 2008: kat. 6, 11, 46). Kastamonu'da 1816 tarihli Girişkenler Evi'nde, 19. yüzyıldan Yanıklar Evi, Çatlakoğlu Evi, Çilhacılar Evi'nde (1816) (Çal 2008:157-168), Akseki evlerinde olduğu gibi (Yarar 2001:30,68,77,109,113) 19. yüzyılda tavanlarda çok yer verilmiştir.

Sivri kemerli niş (Resim 54): Bir mezarın kısa kenarı üstünde, her kemer biçiminin içine “Allah” yazılmıştır. İki örneği de tarihsizdir (kat. 114, 260). Erciş'teki benzerleri tarihsiz, 14-15. yüzyıllara verilebilecek iki mezardadır (Uluçam 2000: 44, Fot. 217-218).

Yıldız Geçmeleri (Sekiz-On-On iki kollu) (Resim 55-59): Sekizgen geçmesi 223, on kollu yıldız geçmesi 214, on iki kollu yıldız geçmesi 307 numaralı örnekler ile Malatya'da 3 örneği vardır.

10 kollu yıldız Erciş'te bir mezarın (14. yüzyıl?) kısa kenarında (Uluçam 2000: 31, Y31). Gevaş'ta 14. yüzyıldan baş taşında daire içinde (Başak 2008: kat.4) yer alır. Baş ve ayak taşlarında geometrik örgünün en yaygın ve en güzel örnekleri Ahlat mezar taşlarındadır. Döneminin mimarisinde bile olmayan değişik denemeler görülebilir. Ahlat'ın 13. yüzyıl başındaki mezar taşlarında 16 ve 18 kollu yıldız geçmeleri çok iken zamanla yıldız kol sayıları azalır. 8 kollu yıldız geçmesinin ilk örneği 1249 tarihlidir (Karamağaralı

1992: 61-62). Niğde şehrinde 1357 tarihli sandukada yarım 12 kollu yıldız geçmesi, 1372 tarihli sandukada altıgen? geçmesi, 1380 tarihlide yan yana altıgenler ve tarihsiz bir örnekte onikigen geçmesi (Bağcı 2005:kat. 2, 3, 22, 30) yapılmıştır. Gevaş mezar taşları bu bakımdan zengindir. 14. yüzyıldan bir baş taşında (Başak 2008: kat.8) yan yana altıgenler, 14. yüzyıldan sandukada 6 köşeli yıldız geçmesi (Başak 2008: kat. 11), 14. yüzyıldan üç mezar ve 1374 tarihli mezarda altı kollu yıldız geçmesi (Başak 2008: kat. 13, 21, 40, 58), ikisi 1365 ve 1374 tarihli, ikisi 14. yüzyıldan dört mezarda altıgen geçmesi (Başak 2008: kat.21, 27, 32, 40), 14. yüzyıldan bir mezarda sekizgen geçmesi (Başak 2008: kat. 11), 14. yüzyıla verilen iki mezar taşında daire içinde 10 kollu yıldız (Başak 2008: kat.1,9), 14. yüzyıldan üç mezarda 12 kollu yıldız geçmesi (Başak 2008:kat.11, 21, 27), 14. yüzyıldan iki mezarda kırık çizgi düzeni (Başak 2008: kat.15,50) uygulanmıştır. On iki kollu yıldız geçmesinin işlendiği Manisa/Akhisar'daki mezar taşı 1494 tarihlidir (Erdem 2009: Kat.02).

Yıldız geçmeleri Beylikler dönemi mimarisinde de yaygınlığını sürdürür (Görür 2002). Malatya'daki 8, 10 ve 12 kollu yıldız geçmeli üç örnek kırık olduklarından tarihlerini bilmiyoruz. Tarihi bilinenlerin tamamı 14. yüzyıldan olduğu için bunları da aynı yüzyıla verebiliriz. Kol sayılarının azalması bakımından Ahlat'taki eğilime uygundurlar. Ancak sayıları azdır, işçilikleri döneminin mimarisine benzer ve belirli bir kaliteyi tutturmakla birlikte Ahlat'takiler daha iyidir. Çok kollu yıldız, Bağdat Köşkü'nden (1639) başlamak üzere Cumhuriyet dönemine kadar ahşap tavanlarda yaygınlığını sürdürmüştür (Çal 2008:159). 223 nu.lu örneğimizdeki gibi, İran Meraga Müzesi'ndeki taş sandukaların yan yüzlerinde, 8, 10, 12, kollu yıldız geçmesi işlenenlerden biri 1572 tarihlidir. Diğerlerinin tarihi belirtilmemiştir (Baş 2007).

Resim 55. 223 nu.

Resim 56. 214 nu

Resim 57. 296 nu

Resim 58. 42 nu. **Resim 59.** 307 nu **Resim 60.** 171 nu **Resim 61.** 97 nu

Yuvarlak çarkıfelek (Resim 60-61): 30 örnek ile Malatya'nın ikinci yaygın grubudur (kat. 24, 36, 51, 53, 61, 62, 67, 68, 70, 80, 83, 88, 90, 92, 95, 97, 99 (1343), 102 (1346), 104, 135, 136, 148, 153, 171, 202, 203, 204, 233, 249, 284). Genellikle açık sandık mezarların yan taşlarının üst ve yan yüzlerinde urgan motifi ile beraber verilmişlerdir.

Niğde'de 1407 tarihli sandukada (Bağcı 2005: kat.7), Erciş'te Karakoyunlu dönemine tarihlenen mezarda (Uluçam 2000: kat. G-23), Gevaş'ta 14. yüzyıla verilen iki mezar taşında (Başak 2008: kat.1,4), Tokat'ta 1341, 1408, 1410, 1422 tarihli mezar taşlarında (Karamağaralı 1971: Fot.13,17,23), Göynük'te 1448 tarihli mezar taşında (Çal 2007c: kat.26), Edirne TİEM Sitti Hatun baş taşı (1467) kandil gövdesinde, İst. Kısıklı Camisi baş taşında (15. yüzyıl?) (Güven 1995: Fot.214,325) yer almıştır. Kırşehir'deki sandukada (14. yüzyıl) çarkıfelek daire içindedir, iç dairesi kabara biçimlidir (Göktürk 2008: 195). Çarkıfelek, Anadolu Türk sanatında her dönem yaygın bir motif olmakla birlikte örneklerimizdeki biçimiyle Malatya'ya özel bir tip olduğunu söyleyebiliriz.

Resim 62. 291 nu **Resim 63.** (nu.1741 etüdüük) **Resim 64.** 85 nu

İki zincir geçmesi (Resim 62): Tek örneği bir kabaranın üstüne işlenmiştir (kat. 291).

Üç zincir geçmesi (Resim 63-64): İki tipinden birer örneği vardır. Birincisinde içte altı uçlu yıldız oluşmaktadır. İkincisinde ise merkezde altıgen yer alır.

6 köşeli yıldız Niğde’de 1407 tarihli sandukada (Bağcı 2005: kat.7), Gevaş’ta 14. yüzyıla verilen mezarda (Başak 2008: kat.21) vardır. İç düzeni farklı olmak üzere dıştan yedi dilimli benzeri Bursa Muradiye Türbeleri haziresi Bahaeddin Ali’nin ayak taşındadır (1424) (Güven 1995: Fot. 249). Altı uçlu yıldızın, Taş Devrinde büyü amaçlı kullanıldığı, M.Ö. 3000 civarında Ortadoğu kültürlerine girdiği, Orta Asya Türklerinde burç sembolü olduğu ve dünyanın çoğu kültüründe bilindiği, iler sürülen görüşlerdendir. Türk-İslam dünyasında güç, nazarlık, düşmandan korunma, bolluk bereket, ölünün ruhunun huzur bulması gibi farklı amaçlar belirtilmiştir. Siirt Ulu Camisi minberi (1129?), Hatuniye Medresesi (1177), Kızıltepe Ulu Camisi (1204), Divriği Ulu Camisi (1228), Konya Alaaddin Camisi (12.Yüzyıl), Aksaray Sultan Han (1229), Tokat Ebul Kasım Türbesi (1232), Kayseri Sultan Han (1232) gibi erken örneklerden başlayıp Osmanlı döneminin sonuna kadar çeşitli sanat eserlerinde görülen yaygın motiflerindendir (Bayram 1993, Çam 1993, Türel 2006). İkinci tipinin benzeri, 13. yüzyıla tarihlenen es-sultan yazılı bir kitabe parçasının köşeliğindedir (Bozer vd. 2016: 48).

Kabara/Baba (Resim 65-74): 20 tanesi envanterlik (Kat. 15, 51, 52, 71, 74, 110, 111, 150, 151, 159, 160, 196, 205, 208, 257, 260, 265, 271, 279), 10 tanesi etüdlük, toplam 30 örneği mevcuttur. Açık sandık tipi mezarlar ile sandukaların kısa kenarlarında, genellikle iki uçta kabara veya baba denilebilecek 5-10 cm. yüksekliğinde çıkıntılar vardır. Bunları 13-14. yüzyıl mimarisinde taç kapılardaki kabaların mezar taşlarındaki yansıması olarak düşünebiliriz. Genellikle yuvarlak, altıgen – sekizgen gibi çokgen gövdelidirler. Üstleri çokgen gövdelilerde düz veya külahlıdır. Yuvarlak gövdeliler yıldız geçmesi şeklinde bezenmişlerdir. Aşağıda fotoğrafları verilenler, bu tipin etüdlük eser niteliğindeki kırık parçalarıdır. İlgili mezar tipi gibi bunlar da, yaygınlıkları ile Malatya’ya özel bir tip kabul edilebilir. Bu tip kabara/baba barındıran mezarlardan 102 numaralı mezar 1346, 111 numaralı sanduka 1375, 271 numaralı sanduka 1391 tarihlidir. Tarihsiz olan diğerlerini de aynı üsluba sahip olmalarına bakarak 14. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Resim 65. *Etüdlük parça* **Resim 66.** *Etüdlük parça* **Resim 67.** *Etüdlük parça*

Resim 68. *Etüdlük* **Resim 69.** *Etüdlük* **Resim 70.** *Etüdlük* **Resim 71.** *Etüdlük*

Resim 72. *Etüdlük parça* **Resim 73.** *Etüdlük parça* **Resim 74.** *Etüdlük parça*

Nesneli Bezeme (Resim 75-99)

Malatya Kırklar Mezarlığındaki envantere aldığımız 312 mezar taşından 22, etüdlük nitelikteki 2 parça olmak üzere toplam 24 tanesinde kandil işlenmiştir. Bunların 14 tanesinde kandillerin iki yanında birer tane de şamdan, bir envanterlik kırık parçada ise yalnızca şamdan parçasına yer verilmiştir.

Kandiller: Genellikle düz kısmı altta olmak üzere üçgen biçimli bir oturtmalık, bunun sivri ucuna oturan yuvarlak bir gövde, sivri ucu alttan bu gövdeye oturan üçgen bir boyun bölümünden oluşur. Bunun üstünde de alev dilimini gösteren oval veya üçgen bir parça yer alır. Yuvarlak gövdenin ortasında iki yanından çıkan bir askı zinciri? ile kandil tamamlanır. Ana düzenleme bu olmak üzere ayrıntılarda küçük değişiklikler vardır. Yalnız bir

tanesinde oturtmalık üçgen değil, dalgalı biçimlidir (93. Örnek). Tamamı, derinliği az, oyma tekniği ile kabartma olarak yapılmışlardır.

Şamdanlar: Genel düzenleme olarak kum saati biçimli gövdenin üstünden çıkan, bir selvi gibi uzun ve ucu sivri bir mum şeklinde yapılmışlardır. Yalnız 1, 162, 213, 295, 300 numaralı örneklerde mumların ucunda alev, yuvarlak veya çiçek biçimli yapılmışlardır.

Kandil Ahlat mezar taşlarında 1220–1321 yılları arasından 11 örnekte görülür: kat. nu 38 (1220), 43 (1251), 44 (1254), 49 (1269), 53 (1283), 54 (1286), 76 (1314), 77 (1310), 78 (1310), 80 (1321), 113 (1249) (Karamağaralı 1992: 79).

Gevaş'ta ise 64 mezardan 21 tanesinde daha çok baş-ayak taşlarındadır. Tarihi bilinenleri, 1310-1375 yılları arasındadır².

Erciş'te de tarihi bilinen biri 1315 tarihli, biri 13. yüzyıl, dokuzu 14. yüzyıla tarihlenmek üzere 11 örnektekiler genel düzenlemeye uygundur (Uluçam 2000: kat. e12, g26, y61, a76, u83, c8, ad6, ad7, ad5, ad8, ad11, ad12).

Resim 75. 1 nu

Resim 76. 2 nu

Resim 77. 4 nu

Resim 78. 82 nu

Resim 79. 156 nu

Resim 80. 163 nu (1436)

Resim 81. 93 nu

Resim 82. 162 nu (1359)

Resim 83. 182 nu (1368)

Resim 84. 180 nu

Resim 85. 165 nu

Resim 86. 183 nu

Resim 87. 189 nu (1308)

Resim 88. 201 nu

Resim 89. 213 nu

Resim 90. 221 nu

Resim 91. 245 nu

Resim 92. 293 nu

Resim 93. 295 nu (1375)

Resim 94. 300 nu

Resim 95. 304 nu

Resim 96. 309 nu

Resim 97.
Etüdlük parça

Resim 98.
Etüdlük parça

Resim 99. 312 nu

Bunlardan 162 numaralı 1359, 163 numaralı 1436, 162 nu. 1368, 189 numaralı 1308, 295 numaralı 1375 yılından olmak üzere beş tanesi tarihlidir.

1, 93, 156, 201,300, 304 numaralılar bitkisel bezemelerdeki işçiliğe göre 15. yüzyıldan olabilir. Diğerleri tarihli örneklerle daha çok benzemektedir ve bu yüzden onlara bakarak 14. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Benzerleri Konya Mevlana Müzesi, Kırşehir Âşık Paşa Türbesi haziresinde, Tire Müzesi'nde Kimya Hatun'un 1348 tarihli mezar taşında, Erzurum Müzesi'ndeki 13-14. yüzyıla tarihlendirilen sandukadadır (Karamağaralı 1992: 7, 23, 29,34 / Fot.21, 94, 117).

Anadolu mezar taşlarının en yaygın motifi olan kandilin Ahlat mezar taşlarında 13. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren görüldüğü, diğer bölgelerdeki kadar ön planda olmadığı, geometrik ve bitkisel bezemenin içinde küçük bir dolgu motifi niteliğinde kaldığı, şamdanların ise çok az görüldüğü belirtilmiştir (Karamağaralı 1992: 79).

Kırşehir mezar taşlarında yaygın olan kandil ve şamdan motifleri örneklerimize benzer. Tarihi bilinenler 1300 – 1362 yılları arasındandır, tarihi bilinmeyenler de aynı üsluptan oldukları için 14. yüzyıla tarihlenmişlerdir³. Âşık Paşa'nın yazdığı, Türkçenin erken ve önemli eserlerinden Garibname'de (1329) kandil askısının Kur'an, fitilinin nefis, yağının akıl ve yanan ateşinin Tanrı aşkına benzetilmesi (Göktürk 2008: 131), bu dönemde kandilin önemini açıklar. Bursa ilinde çok sayıdaki örneğinden İznik'teki 1396 (Gülgen 2009: 71 kat.50), Edirne 1467 tarihli (Güven 1995: foto.216) mezar taşlarındaki kandil ve şamdanlar biçim olarak örneklerimize çok yakındır. Kandil ve şamdan Osmanlı döneminin sonuna kadar işlenmeye devam etmiştir (Çerkez 2000).

Figürlü Bezeme

Malatya'da halen figürlü bezemeyi barındıran bir örnek yoktur. Ancak bir yayında fotoğrafları verilen ve genel bir değerlendirmesi yapılan iki örneği buraya aldık.

Hayvan figürleri (Resim 100): Vaktiyle Malatya Ulu Camisi'nde olduğu belirtilen ve bugün nerede olduğu bilinmeyen sandık mezar yan taşı olabilecek taşta üç çarkifeğin içindeki balık, oğlak ve boğa figürlerinin burçlara işaret ettiği kabul edilmiştir (Karamağaralı 1992: 29, Fot.123).

Resim 100. Karamağaralı 1992: Fot. 123

Kırşehir Âşık Paşa Türbesi haziresi mezar taşındaki aslan – disk düzenlemesi aslan burcu ve güneş gezegeni olarak kabul edilip, mezar taşında yer alması ise ölüm zamanına işaret edebilir diye düşünülmüştür (Çaycı 2002: 46). Ancak sonrasında bu üç burcun, önce ölenin ölüm tarihine gönderme yapma ihtimali belirtilmiş fakat oğlak ve balığın kış, boğanın ise ilkbahar dönemi burcu olması dolayısıyla olamayacağı söylenmiş, ancak başka bir yoruma da gidilmemiştir. Bu yorumlardan farklı olarak yine aynı yazar tarafından Çardak Han'daki (1230) balık, boğa, koyun veya oğlak figürlerinin, ustaların burçları olabileceği de dile getirilmiştir (Çaycı 2002: 57).

İnsan figürü (Resim 101-102): İkisi de kayıp iki örneğinden birincisi kazıma tekniği ile yapılmıştır. Sandık mezarın kısa kenarı olması gereken ve günümüzde kayıp olan taşta, urgan motifinin ucundaki yuvarlak çıkıntının yüzeyindeki insan yüzüne güneş denilmiş ve 13. Yüzyılın son çeyreği ile 14. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmiştir (Karamağaralı 1992: 29, Fot.125). Mezarlıkta tarihi bilinen örneklerin çoğunun 14.yüzyıldan olması, bu tarihlemeyi doğrulamaktadır. Bu düzenlemede, insan yüzü ve yan kabarda gül motifi olarak kabul edilen düzenlemede gül gök çarkının, insan yüzü güneşin sembolü olarak kabul edilmiştir (Çaycı 2002: 47).

Resim 101. Karamağaralı 1992: Fot. 125

Resim 102. Karamağaralı 1992: 126. Fot. **Resim 103.** Malatya Akçadağ Derinkuyu Köyü'nden (Fotoğraf Birol Bayram)

İnsan yüzlü güneş Silvan Ebul Muzafferiddin Camisi minaresinde (1212), İncir Han taç kapısında (1238), 1240 tarihli sikkede iki aslanın arasında insan yüzlü güneş olarak, 1240, 1298, 1312 tarihli sikkelerde, 1297-1302 yılları arasında basılmış olabilecek iki sikkede insan yüzü olmayan güneş, olarak verilmiştir. 1293 tarihli sikkede ise büst şeklindeki insan başının çevresinden güneş ışınları çıkar (Çaycı 2002: 42, 44, 52, 53, 54).

Cizre Köprüsü'nde (12.yüzyıl) aslan gövdesi üstündeki diskin içinde, iki eliyle güneşi kavrayan insan düzenlemesinin üstünde “güneş aslanı şereflendirir” yazmaktadır. Burada açıkça bir burç adı yazmasa da aynı köprüdeki diğer panolarda “yengeç müşteriyi (Jüpiter) şereflendirir” açıklamaları bunların burç olduğuna kuşku bırakmamaktadır (Çaycı 2002: 60). Biz de bunların burç simgesi olduğu görüşüne katılıyoruz. Ancak örneğimiz, sandık şeklinde dağılmış bir mezarın yan taşıdır. Mezarın diğer yan taşları, var idiyse baş ve ayak taşlarında başka burç sembolleri veya başka bezemeler olup olmadığını bilmiyoruz. Bu yüzden yalnız fotoğrafı kalan bu yan taşındaki burç simgelerine bakarak sağlıklı bir yorum yapılamayacağı açıktır. 14. yüzyıla tarihlenen Tokat mezar taşındaki bazıları çark biçimli rozetlerin mezar taşında yer alması bu defa şamanın yıldızlara yolculuğu geleneği ile açıklanmıştır (Çaycı 2002: 78).

İkincisi bir insan heykelidir. Uzun giysisinin altında bacaklar işlenmemiştir. İki elinde birer çiçek tutmaktadır. 50–60 cm yüksekliğindedir. Mezar taşı olduğu söylenen ve giysili olan bu heykel erkek (?) olarak düşünülmüştür (Karamağaralı 1992: 29). Çin'den İrlanda'ya kadar geniş bir coğrafyada, Türk dünyasında günümüze binden fazla örneği kalan bu yontuların ölüyü göstermek için yapıldığı kabul edilmektedir. Daha çok Türk coğrafyasında yayıldıkları için yayınlara Türkçe bir terim olan taş baba olarak geçmiştir. Türkiye'de 13-15. yüzyıllara verilebilecek Kırşehir, Konya, Akşehir, Afyon mezar taşlarında kazıma, oyma teknikleriyle yapılmış çok sayıda insan figürü bilinmektedir. Bu gelenek Osmanlı Türkiye'si şehir mezarlarında kaybolur. Fakat Elazığ Baskil, Erzincan Çayırılı (Özkan 2002), Tunceli Pertek (İğit 2012: 376), Kayseri Bünyan ilçesinin (Aslan 2010), çoğu Alevi köylerinde olmak üzere 19-20. yüzyıl mezarlarında bu defa belden yukarı verilmiş insan heykeli olarak devam eder. Bunların çoğu basit işçiliktir. Daha çok başa önem verilmiş, gövde ikinci planda kalmıştır. Erzincan Çayırılı Sarıgüney Köyü örneğinde yüz ve gövde daha ayrıntılıdır. Bu bakımdan Malatya örneğine yakındır. Malatya'nın yakın çevresinde bu heykellerin çok sayıda örneği bulunduğu ve Malatya köyleri bu bakımdan henüz araştırılmamıştır. Yalnız Akçadağ ilçesi Derinboğaz Köyü'nden yayınlanmamış tarihsiz (19. yüzyıl?) bir örneği (103. Fot.) bulabildik. Bölgedeki örnekler 19-20. yüzyıldandır. Karamağaralı (1992: 29-30) bu heykelin Anadolu dışından olabileceğini düşünmüştür. Giysi ve baş ayrıntıları ile daha eski görünüyor. Bu yüzden diğerleri gibi 19-20. yüzyıldan olma seçeneği düşüktür. Eğer

Türk kültür çevresine ait ise, insan-hayvan figürlü bezemenin yaygın olduğu 14. yüzyılı düşünmek mantıklıdır. Figürlü bezemenin yaygınlığına karşılık, Selçuklu-Beylikler döneminden insan heykeli olarak bir mezar taşı da bilmiyoruz. Ancak bölgedeki tarihi bilinenlerinin 19-20. yüzyıldan olması, bölgede bir geleneğin sürdüğünü de gösteriyor. Bu yüzden Anadolu dışından getirilmediği, Malatya'da yapılmış olduğu kabul edilebilir. Heykelin yere oturan kısmı düzdür. Belirtildiği gibi mezar taşı olsaydı, toprağa veya bir taş yuvaya giren bir kök bölümünün olması gerekirdi. Yalnız bir fotoğrafı kalan heykelin tarihi hakkında kesin bir yargıya varmak zordur.

Sonuç

Malatya mezar taşları, ölçü, biçim ve üslup olarak Aksaray, Kırşehir, Konya gibi Orta Anadolu bölgesinin 12-15. Yüzyıl mezar taşlarına benzer. Ahlat ve çevresindeki mezar - mezar taşları gibi büyük değillerdir. Bu ölçü farkı öncelikle bezemeleri etkilemiştir. Bezeme yapılacak alanın azlığı, bezemelerin daha basit ve küçük olmasına yol açmıştır. Açık sandık biçimi mezarların yüksekliği de Osmanlı dönemindeki aynı tip mezarların yarı yüksekliğinden azdır. Baş ve ayak taşlarının küçüklüğünü de buna eklemek gerekir. Taş cinsi ve bezemedeki işçilik çok kaliteli sayılmaz. Bu durum, 14. yüzyılda Malatya'nın ekonomisinin Ahlat, Konya gibi merkezlerden daha güçsüz olduğunu gösterir niteliktedir. Bitkisel, geometrik, nesnel (kandil-şamdan) ve figürlü bezeme, diğer bölgelerde de görülmekle birlikte yine üslup olarak Orta Anadolu örneklerine daha yakındır. Bu ortaklıklara karşılık yine de mezar taşı tiplerinde olduğu gibi bezemelerde de Malatya'ya özel bir üsluptan söz edebiliriz.

Açıklamalar

- 1 Bu motifin yer aldığı örnekler: Ahlat Mezar Taşı (1161), Diyarbakır Ulu Camisi (1164), Divriği Kale Camisi (1180), Kızıltepe Ulu Camisi (1204), Konya Alaaddin Camisi (1235), Sivrihisar Ulu Camisi minberi (1247), Konya Karatay Medresesi (1251), Konya Beyhekim Camisi (1270), Konya sahip Ata Camisi (1258), Konya İnce Minareli Medrese (1264), Ahlat Mezar Taşı (1270), Sivas Gök Medrese (1270), Sivas Çifte Minareli Medrese (1271), Konya SadrettinKonevi Mescidi (1274), Konya Mevlana Türbesi Celale Hatun (1277) ve Alim Çelebi sandukası (1283), Amasya Toruntay Türbesi (1278), Harput Arapşah Mescidi (1279), Konya Tahir ile Zühre Mescidi (1280), Erzurum Çifte Minareli Medrese (1291), Beyşehir Eşrefoğlu Camisi (1297), Erzurum Yakutiye Medresesi (1310), Niğde Hü-

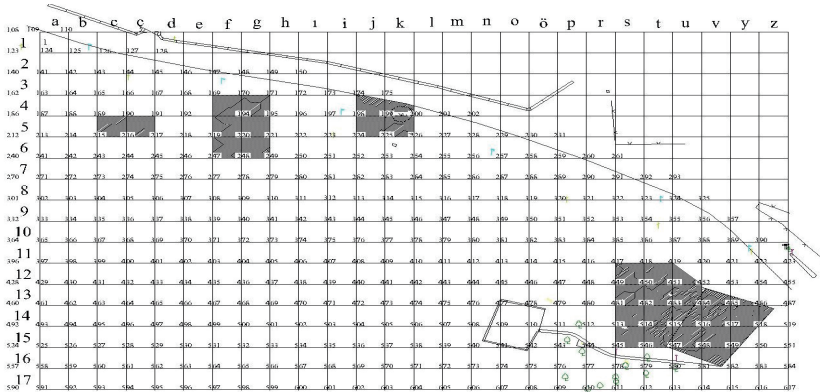
- davent Hatun Türbesi (1312), Niğde Sungur Bey Camisi (1335), Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1358), Kasabaköy Camisi (1366), Ahlat Mezar Taşı (1378), Niğde Ak Medrese (1409), Adana Akça Mescit (1409), Tokat Mezar Taşı (1422), Karaman İbrahim Bey İmareti (1433), Akşehir Kileci Mescidi (13. yüzyıl), Kastamonu Kasabaköy Camisi (1366), Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (1396), Divriği Ulu Camisi (1228), Ahlat Hasan Padişah Kümbeti (13. yüzyıl), Develi Ulu Camisi mihrabı (13. yüzyıl) ve Hızır İlyas Türbesi (13. yüzyıl), Divriği Kale Camisi (13. yüzyıl), Erciş Zortul Kümbeti (14. yüzyıl), Aksaray Yusuf Hakiki Tekkesi (15. yüzyıl 1. yarısı), Tokat Mezar Taşı (15. yüzyıl) (Schneider 1989, 153, nu:715-767).
- 2 Başak 2008:111. Kat. Nu: 1, 2 (1354), 4,6,7 (1344), 8,12 (1354), 18, 21,23 (1346),33,35 (1343), 37, 38, 39, 41, 47, 48, 54, 55, 56 (1310), 57, 60 (1375),62, 64 (1354).
- 3 Göktürk 2008: Çizim nu: 56, (1308), 60 (14. yüzyıl.), 63 (1300?), 76 (14.yüzyıl.), 77 (1324), 78 (1326), 91 (1336), 103 (14. yüzyıl), 113 (14. yüzyıl), 117 (14. yüzyıl), 146 (14. yüzyıl), 151 (1344), 148 (14. yüzyıl), 149 (14. yüzyıl), 183 (1362), 186 (1300), 193 (14. yüzyıl).

Kaynaklar

- Aslan, Aslı (2010). “Kayseri Mezartaşlarında Kadın İmgesi”. 2. *Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak Kadın Edebiyat Dil ve Kültür Çalışmalarında Kadın Sempozyumu*. 65-73.
- Aydoğdu, Günnur (2018). “Şahideli Ve Şahidesiz Prizmal Sembolik Sandukaların 14. ve 15. Yüzyıl Amasya Örnekleri”. *Geleneksel Türk Mezar Taşları 1. Ulusal Sempozyumu 24-26 Mart 2017*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay. 89-136.
- Bağcı, Yeliz (2005). *Niğde Şehrinde Bulunan Beylikler Dönemi Mezar Taşları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Baş, Gülsen (2007). “İran Azerbaycanı'ndan Türk Dönemine Ait Taş Sandukalar”. *ICANAS 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül 2007*. Ankara: 609-633.
- Başak, Meltem (2008). *Gevaş Mezartaşları*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Başkan, Seyfi (1996). *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezartaşları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Bayram, Sadi (1993). “Müht-i Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri”. *Sanat tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan*. Ankara. 61-72.
- Çal, Halit (1987). “Şeyh Nasreddin (Nusret) Türbesi”. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*. Ankara. 427-462.
- Çal, Halit (2007a). “Erzincan Çayırılı Eşmepınar Köyü Mezar Taşları”. *Prof. Dr. Haşim Karpuz Armağanı*. Konya. 125-154.

- Çal, Halit (2007b). “Kastamonu Müzesindeki Türk Mezar Taşları”. *İpekyolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı, X, Prof. Dr. Rüçhan Arık-Prof. Dr. Oluş Arık'a Armağan*. Konya: Konya Ticaret Odası Yay. 199-224.
- Çal, Halit (2007c). “Göynük (Bolu) Şehri Mezar Taşları”. *Vakıflar Dergisi* 30: 307-395.
- Çal, Halit (2008). *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*. Ankara: Kastamonu Belediye Başkanlığı Yay.
- Çal, Halit (2014). “Kırklar Mezarlığı 2011 Yılı Kazısı”. *XVI. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 18-20 Ekim 2012*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay. 213-226.
- Çal, Halit (2017). “Malatya Kırklar Mezarlığındaki Mezar-Mezar Taşı Tipleri”. *Milli Folklor* 115: 63-78.
- Çal, Özlem (2008). “Kastamonu Evlerinde Süsleme”. *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*. İstanbul: Yapı Kredi Yay. 157-178.
- Çam, Nusret (1993). “Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)”. *Yılmaz Önge Armağanı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yay. 207-230.
- Çaycı, Ahmet (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Çayırdağ, Mehmet (1984). “Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Dönemi Bazı Kitabe Ve Mezar Taşları”. *Tarih Dergisi* 34: 495-532.
- Çerkez, Murat (2000). “Eyüpsultan Mezartaşlarında Kandil Motifi”. *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler 28-30 Mayıs 1999*. İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Yay. 338-365.
- Erdem, Tuğba (2009). *Akhisar Ulu Camii ve Paşa Camii Hazirelerindeki Mezartaşları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Göktürk, Mehmet (2008). *Tarih ve Anıtları Işığında Kırşehir Mezar Taşları*. Ankara: Kırşehir Belediyesi Yay.
- Görür, Muhammet (2002). “Beylikler Dönemi Yapılarında Taş Süslemede Görülen Geçme Geometrik Kompozisyonlar”. *Ortaçağ’da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan*. Ankara. 269-290.
- Gülgen, Hicabi (2009). *Osmanlı Mezar Taşlarının Bursa ve Civarındaki İlk Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Güven, Alim (1995). *XV. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- İğit, İlder (2012). *Tunceli’deki Mezar Taşları*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- İnci, Veysi (2008). *Cizre Mezar Taşları (18-19.YÜZYIL)*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Karamağaralı, Beyhan (1971). “Sivas ve Tokat’taki Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 2: 75-104.
- Karamağaralı, Beyhan (1992). *Ahlat Mezar Taşları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kunt, İbrahim.vd. (2014). “Beşşehir’de Moğol Emiri İsmail Ağa Dönemine Ait

- Farsça Arapça Sandukalar”. *Turkish Studies* 9: 367-386.
- Küçükahmet, Lülüfer (2009). *Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Mezar Taşlarındaki Süslemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Meriç, Rıfki Melül (1936). “Anadolu Türk Tarihi Vesikaları: Akşehir Türbe ve Mezarları”. *Türkiyat Mecmuası* 5: 141-212.
- Özkan, Haldun (2002). “Erzincan/Çayırlı ve Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarından Birkaç Örnek”. *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler 8-10 Nisan 2002*. Kayseri. 611-620.
- Özkarıcı, Mehmet (2001). “Sinop’ta Candaroğulları Beyliği Dönemi Sandukaları”. *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları*. Kayseri. 435-461.
- Rüstem Bozer ve Muharrem Çeken (2016). *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası Müze Eserleri*. Selçuklu Belediyesi Yay.
- Schneider, Gerd (1989). *Pflanzliche Bauornamente Der Seldschuken In Kleinasiens*. Wiesbaden.
- Tevhid Kekeç ve Hüseyin Şahin (2013). “Malatya Battalgazi İlçesi Kırkkardeşler Mezarlığı Kümbetler 2012 Yılı Sondaj ve Temizlik Çalışmaları”. *22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 14-17 Kasım 2013 Adana*. Ankara: Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü Yay. 85-98.
- Türeli, İdil (2006). *Türk Sanatında Altı Köşeli Yıldız*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Uluçam, Abdüsselam (2000). *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yarar, Sibel (2001). *Geleneksel Akseki Evlerinde Tavan Süslemeleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yavuz, Selim (2019). *Malatya Kırkkardeşler Mezarlığındaki Mezar Taşları*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Çizim 1. Malatya Kırklar Mezarlığı Kazı Alanında Kazısı Yapılan Açmaların Son Durumu (Çizim: Filiz Canyurt)

Decoration on the Tombstones of Kırklar Cemetery in Malatya*

Halit Çal**

Abstract

312 inventory tomb-tombstones pieces were determined during the 2011-2012 excavations at the Kırklar Cemetery in Malatya. Including 14 decorated pieces, which doesn't give any clues for the tomb or tombstone type, this number increases to 326, and the ornaments on these pieces are studied. There are four types of ornaments floral, geometric, with objects and with figures. The floral ornaments appear on 30 samples. There are two main and three sub types of it. They are composed of the repetitive units of rumi, palmette, and lotuses in vertical and horizontal axes. Two of them are dated to 14th century. The remaining others might have been made in 14th-15th centuries. Geometric decoration has 17 main, 5 sub types. 18 out of 111 samples with dates are from 14th century. The 25 samples decorated with an object have oil lamp and candlestick motifs. 4 of the samples are from 14th century, and one has the date of 1436. We date the others to 14th-15th centuries. No samples with figures were found during the excavation. The 3 samples formerly published are lost today, and on one of them there are fish, Capricorn, and bull figures which are associated with zodiac signs, while one has a human face. The third one is a human statue.

Keywords

Malatya, tomb-tombstone, floral, geometric, objects, human-animal figure.

* Date of Arrival: 23 February 2017 – Date of Acceptance: 05 July 2017

You can refer to this article as follows:

Çal, Halit (2020). "Malatya Kırklar Mezarlığı Mezar – Mezar Taşlarında Bezeme". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 94: 159-187.

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Art History – Ankara/ Turkey

ORCID ID: 0000-0001-9541-4350

halit.cal@hbv.edu.tr

Декор намогильных камней кладбища Кырклар в Малатье*

Халит Чал**

Аннотация

На кладбище Кырклар в Малатье в ходе археологических исследований 2011-2012 гг. было выявлено 312 намогильных камней и их фрагментов. Был изучен декор этих памятников, а также еще 14 фрагментов, которые нельзя отнести к надгробиям, - всего 326 образцов. Выявлено использование четырех видов декора – растительный, геометрический, с изображением предметов и с изображением живых существ. Растительный орнамент принадлежит 30 образцам, его можно разделить на два типа и три подтипа. Они состоят из повторяющихся мотивов румы, пальметты и лотосов в вертикальной и горизонтальной осях. Два из них датируются 14 веком; остальные, возможно, были сделаны в 14-15 веках. Геометрическая отделка насчитывает 17 основных типов, 5 подтипов. 18 из 111 образцов датированы, относятся к 14 веку. 25 образцов имеют изображения предметов - это мотивы масляной лампы и подсвечника. Четыре образца относятся к 14 веку, один датирован 1436 годом. Мы датируем остальные 14-15 веками. При раскопках образцов с фигурами обнаружено не было. Три ранее опубликованных образца сегодня утрачены, и на одном из них были изображены фигуры рыбы, единорога и быка, связанные со знаками зодиака, один камень имел изображение лица человека. Третий артефакт представлял собой фигуру человека.

Ключевые слова

Малатья, могила-надгробие, растительный, геометрический, предметы, фигура человека-животного.

* Поступило в редакцию: 23 февраля 2017 г. – Принято в номер: 05 июля 2017 г.

Ссылка на статью:

Çal, Halit (2020). "Malatya Kırklar Mezarlığı Mezar – Mezar Taşlarında Bezeme". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 94: 159-187.

** Проф., д-р, Университет Анкары Хаджи Байрам Вели, Факультет филологии, кафедра истории искусств – Анкара/Турция
ORCID ID: 0000-0001-9541-4350
halit.cal@hbv.edu.tr